

УДК 82-311.6 (477); 82.0; 808.1

Тетяна ЛІНІЙЧУК

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ СВІДОМОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ У ВІРШАХ "БЕРЕСТЕЧКО" ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано співвідношення ціннісних позицій автора і героя у структурі історичного роману у віршах "Берестечко" Ліни Костенко. Увагу насамперед зацентровано на особливостях авторської свідомості, сюжетно-композиційних елементах роману, взаємодії часових пластів.

Ключові слова: авторська свідомість, сюжет, композиція, деміург, кумуляція.

Т. Линийчук. Особенности авторского сознания сквозь призму сюжетно-композиционных элементов исторического романа в стихах "Берестечко" Лины Костенко. В статье проанализировано соотношение ценностных позиций автора и героя в структуре исторического романа в стихах "Берестечко" Лины Костенко. Внимание, прежде всего, акцентировано на особенностях авторского сознания, сюжетно-композиционных элементах романа, взаимодействиях временных пластів.

Ключевые слова: авторское сознание, сюжет, композиция, деміург, кумуляція.

T. Liniychuk. The features of author's consciousness in the light of plot and composition elements of the historical verse novel "Berestechko" by Lina Kostenko. The value positions correlation of the author and personage in the historical verse novel "Berestechko" by Lina Kostenko was analyzed in the article. First of all the attention was accented on the features of author's consciousness, novel plot and composition elements, time layers interaction.

Keywords: author's consciousness, plot, composition, demіurg, cumulation.

Мета: дослідити особливості авторської свідомості на прикладі сюжетно-композиційних елементів історичного роману у віршах "Берестечко" Ліни Костенко.

Потреба духовного відродження української нації в посттоталітарному суспільстві, заангажованість соціальних верств населення, невизначеність соціаль-

них ідеалів та пріоритетів викликали в науці, мистецтві, культурі й публіцистиці посилені інтерес до національного минулого. І саме тут художні твори стають потужним генератором історичної пам'яті.

Серед тих, хто активно спрямовує зусилля на розширення й поглиблення процесів національного виховання, вирізняється Ліна Костенко – "унікальне явище в українській літературі, не тільки в українській, а й у європейській, світовій" [5, 42].

Творчість Ліни Костенко неодноразово потрапляла в поле зору дослідників. Вона поцінована Ю. Бондаренком, Г. Жуковською, Р. Мовчан, Р. Олійником, В. Саєнко, В. Смілянською, О. Стадніченком, О. Тараном, Л. Тарнашинською.

Романом у віршах "Берестечко" продовжує традицію національної самокритики, що не переривалась в українській літературі ні в XIX, ні XX століттях. Надто багато поживи давала (і дає!) для неї наша історія.

Коли офіційно формована за колоніального часу, ідеологічно залежна колективна пам'ять українців здійснювала рух "від себе", тотожний відсуненню певних тем, історичних віх і ментальних архетипів у небуття, то індивідуальна пам'ять деміурга (у даному аспекті мова йде про Ліну Костенку) мусила рухатися "до себе", що дорівнює відродженню в теперішньому того духовного досвіду минулого, яке мало для українства концептуальний характер націєтворення. У цьому поєдинку неспівмірних зусиль перемагає індивідуальна авторська свідомість: її як спонтанні, так і цілеспрямовані духовно-енергетичні потоки, націлені на прирощення національної духовної потуги, корекцію матриці національної пам'яті, у загальному підсумку виявляються креативнішими в просторі культурної свідомості, ніж цілеспрямовані руйнівні тенденції одержавленої тоталітарної свідомості, оскільки останні "не дають", а "відбирають" з духовної криниці нації.

Необхідність бути опублікованою означала, що історичний роман у віршах "Берестечко" варто читати як твір-попередження. Україна XVII ст. мала навчити чогось важливого Україну XIX і XX сторіч. Цю нележку місію взяла на себе

Ліна Василівна, утверджуючи суб'єктивність авторської позиції. Історія гетьмана Богдана Хмельницького з його тріумфом і катастрофою, з його далеко не сповна використаними шансами мусила спонукати до осмислення коротких і тяжких уроків творення держави – вождями і всією нацією.

Дослідження авторської позиції в художньому творі передбачає, перш за все, аналіз співвідношення автора і форм вираження авторської свідомості. Своєрідність авторської системи зумовлюється багатьма чинниками. Це, насамперед, світовідчуття автора, його бачення та засоби освоєння дійсності, які неодмінно впливають на реалізацію мистецького оформлення і є тим важливим фактором, що визначає своєрідність авторської позиції у творі, яка може розгортатися в певній послідовності: автор і система суб'єктивної свідомості (мовлення), автор і сюжетно-композиційна організація твору, автор – стилістичні засоби майстерності. Кожний рівень відтворює лише певний момент авторського підходу до дійсності. Цілісне уявлення про автора складається із сукупності таких форм, їх вибору, співвідношення і взаємодії.

Повістувальний пласт літературного твору дає читачеві шанс "о-мовити ще не-омовлене", художнє слово є завжди контекстуальним [1, 164].

Категорію авторської свідомості спробуємо осягнути на сюжетно-композиційному рівні. Відзначимо, що звичайна сюжетна прагматика в історичному романі у віршах "Берестечко" Л. Костенко відходить на інший план. Твір написаний у формі внутрішнього монологу-сповіді головного героя гетьмана Богдана Хмельницького, який на наших очах переживає трагедію поразки, тобто повісткування від першої особи, що дасть нам змогу осягнути суб'єктивну позицію героя, зрозуміти його певні вчинки крізь призму авторської свідомості у тексті. Для роману також характерним є кумулятивний принцип розвитку сюжету (термін А. Островської). Термін "кумуляція" (накопичення, нагромадження, а також посилення) співвідноситься з дуже важливою особливістю схеми, яка нас цікавить: складники художнього тво-

ру (тобто персонажі та їх дії) у цьому випадку не просто приєднуються один до одного. Накопичення завжди має визначену природну вежу, за якою настає поразка, хоча це не веде до розв'язки в розвитку сюжету. Фінал твору все ж залишається відкритим, але з надією на краще майбутнє, з виправленням помилок сучасних, щоб зберегти минуле.

"Нанизування" таких пережитих забарвленим індивідуальним почуттям митей на нитку буття, зануреною у вічність, і стає розгортанням авторської самосвідомості. Однак, попри мінливість і перебутисть, "іманентно властиві часові, сталими залишаються онтологічна стабільність людини, екзистенційний трагізм її буття, розпінутого між віссю – вічність і мить як самонабуття – через кризи й катаклізми індивідуального досвіду" – саме ця тема надзвичайно гостро звучить зі сторінок "Берестечка" [4, 17].

Автор редукує передісторію, майстерно поєднуючи вигадку з історичними фактами. Історичні посилання, непрямі свідчення, припущення створюють широку амплітуду українського минулого. Реальні постаті є складовими нерозривного генетичного ланцюга історичної пам'яті, який акумулює минулі і сучасні тенденції естетичного світосприйняття автора. Ліна Костенко створює екзистенційний вимір історії, утворений внаслідок злиття останньої з внутрішнім світом головного героя твору Богдана Хмельницького.

Сюжет роману – це спогади і рефлексії гетьмана. Їх вільний плін зумовив таку ж композицію твору, у якій переплелися події давні й недавні, приватні та загальноукраїнські. Богдан-гетьман у тих рефлексіях невіддільний від Богдана-людини з усіма його драмами, слабкостями, помилками, а водночас – і величчю, здатністю повстати мало не з руїн духу.

Від депресії до воскресіння – таким є коло душевних станів гетьмана в романі Ліни Костенко. Він прокручує в пам'яті все, що сталося, щоб укотре повернутися до найголовнішого питання: "Усе ж було за нас. Чому ж програли ми?" Парадоксально, але ці його пророчі слова буквально збігаються з тим, що написав Євген Маланок, згадуючи "ісход" 1920 р., яким закінчувалася історія УНР: "Як це сталося, що ми, адже ж озброєні духом великої ідеї, опинилися в таборах? Як це сталося, що ми, адже ж ідейно непереможні, тепер – переможені й безсилі? Як могло статися, що ми, сини Батьківщини, Батьківщину – покинули, і Вона – залишилася без нас, її вірних синів?" [2, 35].

Біль поразки в усі часи однаковий, і що з того, що рік Берестечка віддалений від року драматичного "ісходу" величез-

ною дистанцією?

У повторюваності поразок є якийсь національний фатум. На превеликий жаль, менталітет українців такий: якщо щось добре – то це "ми", якщо погане – то це "вони". І так домінує в суспільстві. Ми не вміємо давати оцінку, передусім, собі, а всі біди намагаємося перекласти на чужі плечі. Ще одна прикра, але важлива істина: ніколи не цінується та свобода, яка приходиться без крові. Вона сприймається як належне. І тільки втрапивши, розумієш цінність того.

Іноді поразка в стократ дорожча за перемогу, іноді вона може бути кориснішою для усвідомлення. Поразка – це не завжди поразка. У ній можна шукати й позитивні сторони, що, власне, Ліна Костенко й робить. Основний нерв "Берестечка" – в останніх рядках, що є пророчими:

Життя людського строки тислі.

Немає часу на поразку [3, 170].

Наведені слова можна трактувати патетично. У такому плані потвердимо, що роман не про Богдана Хмельницького, а про нашу українську націю, яка є абсолютно відмінною від інших. Вона наша. І в цьому чувається те багатопланове патріотичне почуття і відчуття Вітчизни, якого нам так бракує.

Гірка "наука поразки" спонукає гетьмана до діагностування національних "хвороб" – і він напружено, з досадою, а то й сарказмом розмірковує над ними. Про брак переможного духу в критичних ситуаціях, продукування перевертнів, завжди готових перекинутися до ворога заради інтересу ("Один за тебе умре. Другий тебе продасть. Третій не знає, хто його мати"); "кляту щирість", що є синонімом простодушності й наївності. Але найчастіше – про брак єдності, метушню довкола булави і "мискоборство":

Є боротьба за долю України.

Це інше – то велике мискоборство [3, 105].

Вельми цікаві його "геополітичні" роздуми про той "бермудський" трикутник, у якому йому довелося обертатися: Польща – Москва – Крим. Богдан Хмельницький пропускає їх кризь оптику суб'єктивних оцінок королів, ханів і царів, не забуваючи провести межу між можновладцями і народами, де прослідковується авторська позиція.

Особливо відчутний голос автора в тих фрагментах Богданового монологу, де йдеться про потребу нації у Слові "пїта", яке доповнило б націю інтелектуальною і культурною потугою:

Ну, а якби нам матінка Оранта

Підкинула Вергілія чи Данта?

То й був би він тут за прибуду

І невідомий на весь світ

Неодукованого люду

Неошанований пїт [3, 97].

Варіації цієї теми ще не раз з'являться в роздумах гетьмана, якому зовсім не байдужа "гуманітарна аура нації". У Хмельницькому Ліна Костенко знайшла свого однодумця. Сповідь гетьмана тут можна вважати сповіддю самої авторки.

Особливістю авторської свідомості Ліни Василівни є передусім акцентуація на проблемі історичної пам'яті. У романі у віршах "Берестечко" можна простежити розвиток двох сюжетних ліній, які є паралельними, це особиста – доля головного героя Богдана Хмельницького та історична – пов'язана з боротьбою українського народу за своє визволення, які, у супереч математичним законам, тісно переплітаються, утворюючи композиційну цілісність. З нею безпосередньо пов'язані й інші важливі соціальні та філософські проблеми: зрада, злочин і кара, кохання й сім'я, роль можновладця в суспільстві, які поступово поглиблюються і розвиваються значно ширше за амплітуду сюжетної канви.

Композиційно весь розвиток подій у поемі можна зримо поділити на три сюжетні (термін умовний) частини:

- 1) поразка під Берестечком, розкриття причин духовного занепаду гетьмана;
- 2) перебування у Павлоцькій фортеці і філософське осмислення пройде-ного Богданом шляху;
- 3) усвідомлення своєї ролі для народу України загалом.

Не випадково авторка вводить у роман згадки про дитинство та сни. Через сни поглиблюється у свідомості читача сприймання особистої трагедії гетьмана, як вторгнення у його інтимний світ:

Приснилось пекло. Диму чорні лелеки.

Зелений кінь. Ворота. Інетля [3, 88].

Сни, за З. Фрейдом, психічні процеси, у результаті яких "скриті", потаємні думки та бажання перетворюються в "глядацькі образи снів" [6, 386]. Хмельницькому наснилося пекло. Згідно з З. Фрейдом та К. Юнгом, пекло є одним з архетипів колективного несвідомого, прообраз горя, втрати, болю, важкої долі. Можливо, доречно відштовхнутися від того, що рай, за Фрейдом, асоціюється з перебуванням в утробі матері, а якщо рай є повною протилежністю пеклові, то Хмельницький, вочевидь, відчував певну незахищеність, розгубленість, вигнання, потребував співчуття, розуміння, розради.

Повільно й надзвичайно важко "виринає" гетьман зі своєї депресії, щоб знову зібрати військо і знову стати на чолі України, яка так прагне волі, яка так чекає свого героя. Навмисне замовчування фінальної містерії спричинює об-

вал читацької свідомості, дає простір для домислювання.

У романі у віршах "Берестечко" Ліна Костенко активно використовує композиційний прийом перекидання містка в майбутнє, який має містичний характер – за допомогою ворожіння відьми дізнаємося про майбутню долю гетьмана та України. Такий художній прийом дозволив авторові через масштабні просторові перспективи панорамно висвітлити напружені колізії грядущого.

Бачимо, що в романному просторі Ліна Василівна майстерно використовує особливості художнього часу здійснювати прогресивний та регресивний рухи, тобто зазирати в минуле, змальовувати події у теперішньому часі або ж взагалі випереджати їх. Застосування цих прийомів найбільшою мірою сприяє розкриттю авторського задуму, спрямовує читацьку свідомість на осмислення художньої ідеї.

Сюжетно-композиційна організація роману "Берестечко" дає змогу зацен-

тувати на тому, що твір написано в традиції "зміцнення сердець": герой проходить через очищення трагедією, поразку – подолано, і хоч тріумфу в Ліни Костенко немає, проте є світло надії, без якого життя не мало б жодного сенсу. Це світло катарсису, що має відроджувальну силу. І власне так письменниця передає сутність художньої свідомості, свою спорідненість з головним героєм, свою авторську позицію на феномен національної історії та самосвідомості.

Як і в тематичному, так і сюжетно-композиційному плані роман "Берестечко" уніс новий струмись у розуміння дня теперішнього як закономірної ланки в ланцюгу національної свідомості українців, як приклад самовідданості державі, як конституція патріотичного виховання во ім'я зміцнення національної самосвідомості українського народу.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. Жуковська Г. М. Усе іде, але не все

минає. Пам'ять і час у творчості Ліни Костенко : монографія / Жуковська Г. М. – К. : Книга, 2010. – 188 с.

2. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко / Іванишин П. В. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.

3. Костенко Л. В. Берестечко / Костенко Л. В. – Львів : Каменярь, 2007. – 170 с.

4. Островська А. С. Форми вираження авторської свідомості в творчості письменників нової генерації кінця XIX початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 – укр. літ. / А. Островська. – Дніпропетровськ, 1999. – 19 с.

5. Тарнашинська Л. Б. Час у творчості Ліни Костенко як темпоральний код структури людського досвіду / Л. Б. Тарнашинська // Слово і час. – 2005. – № 6. – С. 42–53.

6. Фрейд З. Толкование сновидений / З. Фрейд. – Москва : Харвест, 2005. – 480 с.

Стаття надійшла 18.10.2013 р.

УДК 37.011.3: 821.161.2

Яна МАЛИХІНА

ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ ВНЗ ІЗ ЗОВНІШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ

У статті розглянуто та проаналізовано принципи управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем. Визначено поняття „принцип”. Розглянуто та проаналізовано функції управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем. Зазначено, що для досягнення ефективності управлінської діяльності необхідна максимальна реалізація всіх управлінських функцій та принципів.

Ключові слова: принципи, функції, управління, ВНЗ, взаємодія, зовнішнє середовище.

Я. Малихіна. Принципы и функции управления взаимодействием вузов с внешней средой. В статье рассмотрены и проанализированы принципы управления взаимодействием вуза с внешней средой. Определено понятие „принцип”. Рассмотрены и проанализированы функции управления взаимодействием вузов с внешней средой. Указа-

но, что для достижения эффективности управленческой деятельности необходима максимальная реализация всех управленческих функций и принципов.

Ключевые слова: принцип, функция, управление, вуз, взаимодействие, внешняя среда.

Y. Malyhina. Principles of management functions and interaction with Universities External Sredoy. The article describes and analyzes the principles of managing the interaction with the external environment of the university. Defined concept "principle". Reviewed and analyzed the relationship management function of universities with the environment. Stated that in order to achieve management efficiency need maximum implementation of all management functions and principles.

Keywords: principles, functions, management, university cooperation, the external environment.

Meta: зробити огляд досліджень у

сфері методології управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем; проаналізувати дефініції понять "принципи управління" та "функції управління", виокремити принципи і функції управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем.

Сьогодні відбувається активна трансформація в системі вищої освіти України. У сучасних умовах формування ринкового середовища та інтеграції української освітньої системи в європейський простір найбільш сконцентровано зміни проявляються в первинному ланцюжку системи – вищих навчальних закладах. Оскільки саме вони формують кадровий потенціал держави, творчий компонент головної виробничої сили суспільства. Слід зазначити, що вдосконалення діяльності ВНЗ можливе лише, якщо розглядати їх як елемент єдиного господарського комплексу, який пов'язаний із зовнішнім середовищем. Тому проблема принципів та функцій управління такою взаємодією є актуальною. Це зумовлено потребами практики, насам-